

O skali mierzącej lewicowość – prawicowość

Pojęcia lewicowości i prawicowości wywołują spore zamieszanie. Są to pojęcia nieostre i trudne do zdefiniowania. Reykowski (1993) uważa, że trudność definiowania tych pojęć związana jest z tym, że mają one charakter syndromatyczny i są pojęciami normatywnymi, odnoszącymi się do kilku sfer. Historycznie pojęcie prawicowości związane było z podkreślaniem ważności takich wartości, jak rodzina, naród, religia. Ważne było także utrzymanie istniejącego status quo, oraz nienaruszalnego prawa własności i wolności osobistej. Orientacja lewicowa wskazuje na tendencje równościowe i wolnościowe, zagwarantowanie bezpieczeństwa socjalnego dla wszystkich członków społeczeństwa.

1.1. Tło historyczne

Pojęcia lewica – prawica pojawiły się przed Rewolucją Francuską pod koniec XVIII wieku. Rewolucja, zwana Wielką, toczyła się pomiędzy arystokracją i hierarchią kościelną, a 99% ludności nazywanej stanem trzecim tworzonym przez mieszczan i chłopów. Rewolucja przebiegała pod hasłami: wolności, równości i braterstwa. Lewicowym było wówczas dążenie do ograniczenia przywilejów 1% społeczeństwa. Podczas obrad Stanów Generalnych osoby opowiadające się za dotychczasowym ładem społecznym oraz popierające króla siedzieli po prawej stronie, a ich przeciwnicy po lewej stronie. Do około 1914 roku podział na lewicę i prawicę bardzo trafnie opisywał podział sceny politycznej. Lewica oznaczała wówczas stanowisko reformatorskie, opowiadające się za zmianami społecznymi w kierunku równości politycznej i ekonomicznej. Prawica opowiadała się za utrzymaniem istniejącego status quo. Często zapomina się, że to właśnie partie lewicowe na początku swojej działalności walczyły o poprawę bytu społeczno-ekonomicznego najuboższych warstw społecznych, prawo do głosowania, prawo do strajku czy do legalnego istnienia związków zawodowych. W roku 1914 lewicowe partie robotnicze poparły swe narody, a rewolucja październikowa i jej następstwa pokazały, że jeżeli lewica zdobędzie władzę to nie różni się od prawicy. Tak samo zaciekle, może wręcz

bardziej, walczy o utrzymanie władzy i jest zainteresowana nie zmianami społecznymi, lecz utrzymywaniem istniejącego status quo oraz rozprzestrzenianiem swej władzy w imię proletariackiego internacjonalizmu. Podział na lewicę i prawicę stał się jeszcze trudniejszy z chwilą pojawienia się faszyzmu (por. Davies, 1987; Kieniewicz, 1987; Groniowski, Skowronek, 1987).

W Polsce, także pod koniec XVIII wieku wraz z reformami Sejmu Wielkiego, zaczął pojawiać się podział na lewicę i prawicę. Ówczesna lewica przeforsowała Konstytucję 3 maja i doprowadziła do powstania kościuszkowskiego. Lewica walczyła także o ograniczenie przywilejów stanowych szlachty, zwiększenie praw mieszczan i chłopów, oraz, co najważniejsze, o państwo polskie i skuteczną władzę królewską. Polska prawica ma – niestety niezbyt chlubne – korzenie sięgające konferencji targowickiej, spowodowanej chęcią utrzymania przywilejów szlacheckich (por. Davies, 1987). Wielka Emigracja utrwaliła ten podział, do czasu marksistowskiej doktryny internacjonalizmu proletariackiego, kiedy to do walki o radykalną poprawę warunków społeczno-ekonomicznych robotników w XIX w. dołączono hasło walki o „międzynarodową ojczyznę”. Pod koniec tego wieku sprawa niepodległości Polski, zaczęła być dla lewicy, w obliczu budowy lepszego świata z internacjonalistyczną dyktaturą proletariatu, mało istotna. Konflikt pomiędzy walką o Polskę, a walką o komunizm ujawnił się najwyraźniej podczas I wojny światowej. Wielu socjalistów, podobnie jak marszałek Józef Piłsudski, „wysiadało z tramwaju linii Socjalizm, na przystanku Niepodległość” (por. Davies, 1987; Kieniewicz, 1987; Groniowski, Skowronek, 1987). Propaganda partyjna po 1956 r. próbowała powiązać socjalizm z patriotyzmem, aczkolwiek 3 maja stał się świętem państwowym dopiero po 1989 roku. Powstanie NZSS „Solidarność” było kolejnym ważnym etapem kształtowania się polskiej sceny politycznej. Łączy ona bowiem wymiar lewicowości ekonomicznej z prawicowością tożsamościową. Solidarność w początkowym okresie swojego istnienia nie była prawicowa w sensie ekonomiczno-społecznym; przejawiała silne tendencje egalitarystyczne w rewindykacjach płacowych. Sama idea silnego związku zawodowego jest typowo lewicowa. Aczkolwiek: „Solidarność” to ogromny las zasadzony przez przebudzone sumienia. [...] Skończenie z podwójnym myśleniem i życiem stanowiło poważny zysk psychologiczny i etyczny dla niezliczonych jednostek. Móc mówić prawdę w sytuacjach publicznych tak jak się to czyniło w gronie prywatnym oznaczało odzyskać część godności. Godność to [...] kluczowe słowo tego ruchu” (Ash, 1987, s.184). Jak podkreśla wyżej cytowany autor, Solidarność była „niemożliwa”, ponieważ niemożliwe jest, aby to robotnicy – czyli proletariat – zbuntowali się przeciwko robotniczemu państwu. Ale sprzeczne z ideologią marksizmu-leninizmu było również to, że po tylu latach dyktatury, większość Polaków była praktykującymi katolikami, a 75% ziemi było własnością prywatną.

Polska specyfika i tradycja historyczna wywodząca się z walki narodowowyzwoleńczej powodują, że orientacja narodowa (czyli prawicowość) łączy się z narodo-
wym egalitaryzmem.

1.2. Podział polityczny ustrojów państwowych

Kryterium politycznego podziału świata stanowi niewątpliwie ekonomia, czy raczej dwa wykluczające się systemy ekonomiczne: gospodarka wolnorynkowa i gospodarka oparta na planowaniu centralnym. Ten pierwszy typ gospodarki jest typem prawicowym, a drugi lewicowym. Kryterium, według którego klasyfikuje się ustrojowe typy idealne jest stosunek państwa do własności prywatnych środków produkcji. Ustrojowe typy idealne ułożone są na continuum od gospodarki pozbawionej jakiegokolwiek przymusu, czyli wolnego rynku, poprzez model „trzeciej drogi”, czyli państwo opiekuńcze, ku systemowi ekonomicznemu, w którym nie występuje własność prywatna, a państwo przejmuje całkowitą kontrolę, czego najbardziej skrajnym przykładem był Związek Sowiecki w okresie komunizmu wojennego.

Savas (1992) podaje, że w USA 1,5% stanowi własność państwowa, zaś w Wielkiej Brytanii 10%, Austrii 15%, Szwecji 20%, w III Rzeszy w 1944 r. dla porównania 40% (przy jednoczesnej tendencji do zwiększania się tego typu własności). Powyżej 50% własności państwowej obserwujemy w państwach postkomunistycznych w okresie reprivatyzacji, w państwach satelickich Związku Sowieckiego, wśród których stopień upaństwowienia najwyższy był w NRD i Czechosłowacji (97%). Całkowita własność państwowa występowała jedynie, jak już wspomniano, w przypadku Związku Sowieckiego w okresie komunizmu wojennego.

Gospodarka wolnorynkowa zakłada wolną działalność gospodarczą i wymianę ekonomiczną opartą na prywatnej własności i rynku. Gospodarka wolnorynkowa, czyli liberalizm wolnorynkowy występuje pod wieloma postaciami – Singapuru, przez model skandynawski, czy Wielką Brytanię pod rządami Margaret Thatcher.

Gospodarka planowa, sterowana centralnie oparta jest na własności państwowej, a ceny nie są kształtowane, jak w przypadku gospodarki wolnorynkowej, prawem podaży i popytu, lecz narzucane ogólnie – ustalone przez urzędników. Własność państwową definiuję za Kornaiem jako tę, w której: „do sektora państwowego należą jednostki nie będące w posiadaniu prywatnym, czyli takie (...), w których dochód finalny, powstający jako różnica między wpływami i wydatkami, nie przechodzi do kieszeni osób fizycznych i straty nie są pokrywane przez osoby fizyczne” (Kornai, 1991, s. 35).

„Dla społeczeństwa uważanego za socjalistyczne nie ma znaczenia czy społeczna dywidenda (dochód do podziału) jest rozdzielana równo czy stosownie do pewnej innej zasady. Ani też nie ma decydującego znaczenia czy socjalizm został wprowadzony przez formalne przekazanie własności wszystkich środków produkcji państwu, społecznego organu przymusu i zniewolenia, lub czy prywatni właściciele zatrzymali ich własność tylko pozornie z nazwy. Socjalizacja polega na fakcie, że wszyscy ci „właściciele” są upoważnieni do używania środków produkcji zostawionych w ich rękach, tylko stosownie do instrukcji wydanych przez państwo. Jeśli rząd zadecyduje, co ma być produkowane i jak, i komu ma być sprzedawane, i po jakiej

„cienie”, wtedy cała prywatna własność jest już zsocjalizowana, ponieważ zasadniczym motywem ekonomicznej działalności już nie jest dążenie do osiągania zysku ze strony przedsiębiorcy i kapitalisty, ale konieczność spełniania nakazanego obowiązku i słuchania rozkazów” (von Mises, 1989, s. 56).

Komunizm oznacza ustrojowy typ idealny, w którym występuje pełne upaństwowienie środków produkcji, co zapewnia państwu całkowite sterowanie redystrybucją dochodów. Na przeciwnym krańcu tego continuum znajduje się libertariańska wizja państwa „bez państwa”. W pozycji centrowej znajduje się państwo opiekuńcze, które realizuje i popiera ustalone normy opiekuńczości. Normy te wyznaczane są przez większość członków społeczeństwa i uznawane przez nich za istotne. Państwo opiekuńcze, zwane często „modelem trzeciej drogi”, stosuje opodatkowanie bezpośrednie i pośrednie w celu opłacania emerytur i rent, zasiłków, dodatków rodzinnych oraz wszystkich tych, którzy kwalifikują się do pomocy ze względu na swoją chorobę, ułomność, czy sytuację życiową. Jest to tak zwany parasol socjalny. To, czy go utrzymywać czy nie, jest kwestią problematyczną. Wiadomo bowiem, że są dziedziny, które nie są zdolne do poprawnego funkcjonowania bez ochrony państwa. Pomocy takiej oczekuje znaczna część obywateli (co obrazuje popularność programów wyborczych lansujących hasła tego typu), wycofanie się z bezpłatnej służby zdrowia jest zabiegiem bardzo niebezpiecznym, przynajmniej w Polsce.

1.3. Lewicowość i prawicowość w ujęciu Boskiego – wymiar tożsamościowy i ekonomiczny

Jednym z badaczy, który w Polsce podjął problematykę konceptualizacji lewicowości i prawicowości jest Paweł Boski. Orientację prawicową łączy on z akceptacją wartości określonych przez niego jako wspólnotowo-narodowo-katolickie. Orientacja lewicowa związana jest z podkreślaniem wartości ogólnoludzkich. Jak wskazuje Pankowski (1995) osoby deklarujące prawicowe poglądy polityczne cenią wolność o charakterze narodowym, a nie indywidualistycznym. Panujące w społeczeństwie polskim poglądy dotyczące pożądanых form ładu społeczno-ekonomicznego, można opisać zdaniem Boskiego na dwóch prostopadłych wymiarach. Na jednym krańcu pierwszego z wymiarów znajduje się państwo opiekuńcze, na drugim zaś państwo ekonomicznie liberalne. Drugi wymiar określany jest poprzez państwo „laicko-europejskie” i jego przeciwieństwo: „religijno-narodowe”. Analiza dyskryminacyjna i analiza czynnikowa przeprowadzona przez Boskiego wskazuje, że orientacja lewicowo-prawicowa tworzy dwa odrębne wymiary: jeden dotyczy stosunku do ekonomicznej wolności, drugi wartości narodowych. W swojej teorii Boski nawiązuje do wyodrębnionych przez Jasiewicza (cyt. za: Reykowski, 1993) dwóch dymensji: liberalizm vs populizm i opcja paneuropejska vs ksenofobia. Analiza Boskiego i Jasiewicza, jak podkreśla Reykowski, jest zgodna z poglądami Rokeacha (1960), który

stwierdził, że istnieje związek pomiędzy hierarchią wartości i orientacjami politycznymi. Jednostki o orientacji lewicowej przypisują duże znaczenie wolności i równości. Jako lewicowe określamy te poglądy, które głoszą potrzebę zmniejszenia nierówności ekonomicznej, przy jednoczesnej zgodzie na ograniczenie wolności w tej dziedzinie. Poglądy jednostki są prawicowe, gdy wyrażają poparcie dla nierówności ekonomicznej, przy jednoczesnym uznaniu wolności w tym zakresie za najwyższą wartość.

W latach 80. ubiegłego stulecia obserwowano stopniowy wzrost aprobaty dla poglądów prawicowych: wolnego rynku, wolności ekonomicznej i ekonomicznych nierówności. Jednocześnie, przy innym sformułowaniu pytań, uzyskiwano odpowiedzi wskazujące na aprobatę przeciwnej orientacji politycznej. Okazuje się, że poparcie dla orientacji prawicowej w społeczeństwie polskim nie jest duże. Polacy opowiadają się w 60–70% za państwem opiekuńczym.

Wymiar tożsamościowy lewicy – prawicy związany jest ze stosunkiem do wartości religijnych i narodowych. Lewica kładzie nacisk na wolność osobistą i grupową jednostki, zaś prawica opiera się na tradycji narodo-religijnej.

Tabela 1. Lewica – Prawica jako układ polityczny dwuwymiarowy (cyt. za: Boski; 1993; s. 64).

GOSPODARKA I ZASADY PODZIAŁU / TOŻSAMOŚĆ	SOCJALIZM – zrównanie	KAPITALIZM – zróżnicowanie
Narodowa Religijna	Populizm Partie Ludowe	Partie konserwatywne Chadecja
Osobista Prywatna	Socjaldemokracja Lewica laicka Socjalizm	Liberalizm

Boski przyjmuje tożsamość narodo-religijną za równoważnik orientacji prawicowej, a tożsamość jednostkowo-universalistyczną za ekwiwalent lewicowości. Obydwa wymiary polityczne można opisać poprzez odniesienie do wartości Wolności:

- oś pionowa: liberalny kapitalizm opisuje wolność ekonomiczną i brak równości; socjaldemokracja i komunizm określa wzrastający poziom interwencji państwa w sferę własności (opcje egalitarno-socjalistyczne);
- oś pozioma: liberalizm odnosi się do wolności osobistej.

Prawica i lewica, ekonomiczna i tożsamościowa, charakteryzują się odmiennym podejściem do kategorii wolności. Prawica ekonomiczna i lewica tożsamościowa podkreślają wagę maksymalizowania wolności jednostki, minimalizowanej przez lewicę ekonomiczną i prawicę tożsamościową.

Wymiar prawicy tożsamościowej i ekonomicznej odnosi się do partii i ugrupowań politycznych opowiadających się za liberalnym kapitalizmem i konserwatyżmem w sferze tożsamościowej. Lewica tożsamościowa i lewica ekonomiczna jest orientacją reprezentowaną przez ugrupowania i partie socjaldemokratyczne i socjalistyczne. Opowiadają się one za egalitaryzmem i wolnością jednostki w sferze tożsamościowej. Lewica ekonomiczna i prawica tożsamościowa jest to opcja reprezentowana przez związki zawodowe (AWS) i partie ludowe (PSL). Lewica tożsamościowa i prawica ekonomiczna to orientacja określona jako liberalna w wydaniu zachodnio-europejskim (W. Brytania, Niemcy, Francja). Głosi ona ideały tolerancji, indywidualizmu, świeckości i neutralności ideologicznej. Poniższa tabela obrazuje rozmieszczenie polskich partii politycznych w poszczególnych kwartałach.

Tabela 2. Lewica – Prawica: rozmieszczenie polskiej sceny politycznej na wymiarze tożsamościowym i ekonomicznym (por. Boski, 1993).

	LEWICA TOŻSAMOŚCIOWA	PRAWICA TOŻSAMOŚCIOWA
PRAWICA EKONOMICZNA	UW, Platforma Obywatelska, dawniej: KLD i UD	SKL, UPR, LPR
LEWICA EKONOMICZNA	SLD	KPN, PSL, ZChN, AWS

Biorąc pod uwagę rozważania Boskiego o lewicy i prawicy, nie sposób pominąć rozważań Kitschelta dotyczących partii i systemów politycznych oraz wymiarów, na których te partie i systemy funkcjonują (za: Grabowska, 1995). Kitschelt opisał proces powstawania partii ekologicznych w Belgii i Niemczech, jako przykłady nowej lewicy skupionej na takich wartościach, jak: osobisty udział w sprawach publicznych, niezgoda na bezkarne wykorzystywanie zasobów ludzkich i naturalnych, ochrona środowiska, feminizm. Zdaniem Kitschelta te wartości stanowią wartości lewicowo-libertariańskie. Uważa on ponadto, że lewica traci swe poparcie, ponieważ koncentruje się głównie na tradycyjnych kwestiach dla siebie, a nie włącza do swego programu spraw, które stały się w ostatnim czasie bardzo ważne. Teoretyczna charakterystyka systemów politycznych przeprowadzona zgodnie z тезami Kitschelta prowadzi do konceptualizacji dwóch wymiarów. Pierwszy z nich stanowi tradycyjny podział na lewicę oraz prawicę, i przebiega pomiędzy zwolennikami politycznej redystrybucji zasobów (lewica), a zwolennikami rynkowej alokacji tychże (prawica). Drugi wymiar to podział na libertarianizm i autorytaryzm. Libertarianizm polega na otwarciu systemu politycznego i na dopuszczeniu społeczeństwa do udziału w polityce. Autorytaryzm polega z kolei na ograniczeniu roli społeczeństwa w poli-

tyce, scentralizowaniu i shierarchizowaniu sposobów podejmowania decyzji. Libertarianizm wiąże się ze zdecentralizowaniem i kolektywnym sposobem podejmowania decyzji.

Ochrona rynku wiąże się z New Right, paternalizmem w rodzinie i w kwestii kobiecej, nacjonalizmem i brakiem spojrzenia proekologicznego. New Left wiąże się z kolei z podważaniem alokacji rynkowej, domaganiem się rozszerzenia zasięgu i zmniejszenia centralizacji w podejmowaniu decyzji.

2.1. Skale lewicowości – prawicowości skonstruowane w oparciu o podział dokonany przez Boskiego na lewicę i prawicę tożsamościową i ekonomiczną

W oparciu o dokonany podział przez Boskiego na lewicę i prawicę tożsamościową i ekonomiczną została skonstruowana skala mierząca te poglądy.

2.1.1. Etapy i próby badane

Etap pierwszy polegał na ułożeniu wstępnej puli 70 stwierdzeń, z których każde miało mierzyć lewicowość bądź prawicowość na wymiarze ekonomicznym lub tożsamościowym. Pozycje te zostały ułożone przez sędziów kompetentnych: prof. dr hab. B. Wojciszke, dr Wiesławę Baryłę, mgr Magdalenę Dowhyłuk, dr Monikę Mazurek.

W etapie drugim przebadano wstępną wersją skali próbę 156 osób, co pozwoliło na zanalizowanie mocy dyskryminacyjnej pozycji. Zaadresowane i ofrankowane koperty, w środku których znajdował się kwestionariusz, wręczane były osobom na ulicach Gdańska, Gdyni i Sopotu, oraz studentom Uniwersytetu Gdańskiego. Z rozdanych 500 kopert wróciło 156. Próba badana składała się ze 131 kobiet i 24 mężczyzn w wieku od 18 do 35 lat (średnio 20,01, w tym średnia wieku kobiet wynosiła 20,01 lat, a mężczyzn 20,04). W wyniku analizy zebranych w tym badaniu danych wyłoniono ostateczną postać skali, na którą składają się pozycje wymiaru ekonomicznego i tożsamościowego. Do tego badania wybrano najtrafniejsze pozycje z zakwalifikowanych do pierwszej wersji skali. Wersji tej użyto w badaniach ogólnopolskich przeprowadzonych w grudniu 1998 roku. Przebadano łącznie 1067 osób, w tym 542 kobiety, co stanowiło 50,8% osób badanych oraz 525 mężczyzn, stanowiących 49,2% respondentów. W tabeli 1 zaprezentowane zostały liczebności osób badanych w zależności od wykształcenia, w tabeli drugiej – w zależności od miejsca zamieszkania, a w trzeciej od wieku. W dalszej części rozdziału badana próba zostanie scharakteryzowana pod względem tych zmiennych.

Tabela 3. Liczebności osób badanych w zależności od wykształcenia – próba ogólnopolska, grudzień 1998.

Wykształcenie respondenta	liczba respondentów	procent respondentów
podstawowe	370	34,7%
zawodowe	318	29,8%
średnie	293	27,5%
wyższe	82	7,7%
Razem	1 063	99,6%
Brakujące	4	4,0%
	1 067	100,0%

Tabela 4. Liczebności osób badanych w zależności od miejsca zamieszkania – próba ogólnopolska, grudzień 1998.

Miejsce zamieszkania	liczba respondentów	procent respondentów
wieś	347	32,5%
miasteczko do 20 tys.	73	6,8%
miasto 21–100 tys.	297	27,8%
miasto >100 tys.	344	32,2%
Brakujące	6	6,0%
Razem	1 067	100,0%

Tabela 5. Liczebności osób badanych w zależności od wieku – próba ogólnopolska, grudzień 1998.

Wiek respondenta	liczba respondentów	procent respondentów
<= 28 lat	275	25,8%
29–40	255	23,9%
41–55	257	24,1%
> 55 lat	279	26,1%
Brakujące	1	1,0%
Razem	1 067	100,0%

2.1.2. Wyniki

2.1.2.1. Własności psychometryczne Skali Prawicowości Tożsamościowej i Ekonomicznej

Analiza mocy dyskryminacyjnej dokonana została za pomocą współczynników korelacji *r Pearsona*. Do ostatecznej wersji skali dobrano pozycje skal tak, by dostatecznie silnie korelowały ze swą własną skalą i w dodatku korelowały z nią wyraźnie silniej niż z pozostałymi składnikami skali. Poniżej zamieszczony został kwestionariusz, który stanowił pierwszą wersję konstruowanej skali.

SKALA LEWICOWOŚCI – PRAWICOWOŚCI – wersja pierwsza

Osoby badane swoje zdanie wyrażały poprzez zakreślenie odpowiedniej litery przy każdej opinii:

- literę Z – prosimy zakreślić – jeżeli zgadza się Pan/i z tą opinią
- literę z – jeżeli raczej zgadza się Pan/i z tą opinią
- literę O – jeżeli trudno się zdecydować, albo częściowo się Pan/i zgadza, a częściowo nie
- literę n – jeżeli raczej nie zgadza się Pan/i z tą opinią
- literę N – jeżeli nie zgadza się Pan/i z tą opinią

- Z z O n N 1 Duże przedsiębiorstwa powinny należeć tylko do państwa
- Z z O n N 2 Polska powinna bardziej upodobnić się do rozwiniętych krajów Zachodu
- Z z O n N 3 Katolicyzm powinien być w Polsce religią państwową
- Z z O n N 4 Duże różnice w dochodach są niezbędne dla zapewnienia Polsce dobrobytu
- Z z O n N 5 Gospodarka powinna być centralnie planowana przez państwo
- Z z O n N 6 Religia nie powinna wpływać na sprawy publiczne w Polsce
- Z z O n N 7 Najbogatsi płacą obecnie zbyt niskie podatki
- Z z O n N 8 Państwo powinno zapewnić bezpłatne szkolnictwo wyższe dla wszystkich, którzy chcą studiować
- Z z O n N 9 Każdy człowiek powinien zarabiać tyle samo
- Z z O n N 10 Państwo powinno pomóc żyjącym w Polsce mniejszościom w zachowaniu ich własnej odrębności
- Z z O n N 11 Im więcej ktoś zarabia, tym większe powinien płacić podatki
- Z z O n N 12 Znaczna większość przemysłu państwowego powinna zostać sprzedana w prywatne ręce
- Z z O n N 13 Kościół powinien mieć więcej do powiedzenia w sprawach publicznych
- Z z O n N 14 Każdemu obywatelowi Polski powinny przysługiwać te same prawa, niezależnie od jego pochodzenia
- Z z O n N 15 Uroczystości państwowe powinny mieć oprawę świecką
- Z z O n N 16 Obcy kapitał zagraża polskiej gospodarce
- Z z O n N 17 Przedstawiciele mniejszości nie powinni mieć wpływu na sprawy publiczne w Polsce

- Z z O n N 18 W Polsce należy ograniczyć prawo do strajku
- Z z O n N 19 Państwo powinno zapewnić bezpłatną służbę zdrowia dla wszystkich
- Z z O n N 20 Powinien być zakaz sprzedawania polskich przedsiębiorstw kapitałowi zagranicznemu
- Z z O n N 21 Polacy powinni zachować czujność wobec obcych
- Z z O n N 22 Państwo powinno zapewnić mieszkania dla wszystkich obywateli
- Z z O n N 23 Polska powinna wprowadzić ograniczenia dla obcokrajowców przybywających ze Wschodu
- Z z O n N 24 Państwo powinno ograniczyć wzrost cen, jeżeli rosną one zbyt szybko
- Z z O n N 25 Wartości chrześcijańskie powinny być w Polsce szczególnie chronione
- Z z O n N 26 Państwo powinno zapewnić pełne zatrudnienie dla wszystkich, którzy chcą pracować
- Z z O n N 27 W obecnej Polsce jest zbyt dużo bezmyślnego naśladowania Zachodu
- Z z O n N 28 Polska powinna jak najszybciej zbudować kapitalizm
- Z z O n N 29 Należałoby całkowicie zakazać sprzedaży polskiej ziemi obcokrajowcom
- Z z O n N 30 Polska tradycja powinna być chroniona przed zalewem obcych, zachodnich wzorców
- Z z O n N 31 Kościół nie powinien mieszać się do polityki
- Z z O n N 32 Ludzie biznesu to często podejrzani osobnicy, którzy doszli do bogactwa na drodze oszustwa
- Z z O n N 33 W Polsce wiele przedsiębiorstw sprzedaje się za bezcen obcemu kapitałowi
- Z z O n N 34 Życie publiczne w Polsce powinno przebiegać zgodnie ze wskazaniami społecznej nauki Kościoła
- Z z O n N 35 Dochody powinny być bardziej wyrównane niż obecnie
- Z z O n N 36 Żadne z sąsiadujących z Polską państw nie jest dla nas w tej chwili groźne
- Z z O n N 37 Niewydajni pracownicy powinni być zwalniani
- Z z O n N 38 Przerwanie ciąży powinno być karane więzieniem
- Z z O n N 39 Polska powinna przyjmować uchodźców prześladowanych w ich własnym kraju
- Z z O n N 40 Życie poczęte powinno podlegać bezwzględnej ochronie prawnej
- Z z O n N 41 Państwo powinno zapewnić większą niż obecnie ochronę najbardziej niebezpiecznym
- Z z O n N 42 Młodzież należy wychowywać w duchu patriotyzmu
- Z z O n N 43 Państwo nie powinno opłacać nauki religii w szkołach z podatków obywateli
- Z z O n N 44 Najlepszym sposobem na podniesienie dobrobytu Polaków jest stworzenie warunków do tego, aby przedsiębiorstwa i ich właściciele zarabiali jak najwięcej
- Z z O n N 45 Polska powinna jak najszybciej zjednoczyć się z Europą
- Z z O n N 46 Polska powinna być przede wszystkim dla Polaków
- Z z O n N 47 Związki zawodowe powinny odgrywać większą rolę
- Z z O n N 48 Polska powinna wprowadzić ograniczenia dla obcokrajowców przybywających z Zachodu
- Z z O n N 49 Państwo powinno chronić rdzennie polską kulturę
- Z z O n N 50 Ludzie biznesu to godni naśladowania bohaterowie naszych czasów
- Z z O n N 51 Państwo nie powinno się zbyt wtrącać w sprawy produkcji przemysłowej

- Z z O n N 52 Państwo powinno zapewnić żyjącym w Polsce mniejszościom prawo do zachowaniach własnej kultury
- Z z O n N 53 Różnica dochodów pomiędzy najwyższymi i najniższymi powinna być większa niż teraz
- Z z O n N 54 Osoby obcego pochodzenia powinny mieć zakaz sprawowania funkcji publicznych w Polsce
- Z z O n N 55 Polska produkcja nie powinna być chroniona za pomocą wysokich ceł na produkty zagraniczne
- Z z O n N 56 Polskie rolnictwo powinno być chronione przed zagraniczną konkurencją
- Z z O n N 57 Państwo powinno zachęcać zagraniczny kapitał do inwestowania w Polsce
- Z z O n N 58 Prywatyzacja przemysłu jest korzystna dla polskiej gospodarki
- Z z O n N 59 Polska powinna być bardziej otwarta na świat i jego wpływy
- Z z O n N 60 Należy ustalić górną granicę dochodów i nikt nie powinien zarabiać więcej
- Z z O n N 61 Polska powinna się bronić przed zalewem wzorców obcych naszej kulturze narodowej
- Z z O n N 62 Najbiedniejsi płacą obecnie zbyt wysokie podatki
- Z z O n N 63 Nauczanie w szkole powinno podkreślać odrębność kultury polskiej
- Z z O n N 64 Kara śmierci powinna być zniesiona w polskim prawie
- Z z O n N 65 Najbogatsi płacą obecnie zbyt wysokie podatki
- Z z O n N 66 Prawo powinno dopuszczać przerywanie ciąży z powodu złej sytuacji życiowej kobiety
- Z z O n N 67 Polska powinna być krajem bardziej katolickim
- Z z O n N 68 Socjalizm miał wiele zalet jako ustrój w Polsce
- Z z O n N 69 W obecnej Polsce jest za dużo bezmyślnego naśladowania Zachodu
- Z z O n N 70 Państwo powinno skuteczniej zwalczać szerzenie się pornografii

Przeprowadzenie pierwszego badania pozwoliło na wyselekcjonowanie spośród 70 stwierdzeń tych, które weszły do ostatecznej wersji skali. Następnie zostało przeprowadzone badanie ogólnopolskie. Badanie to ostatecznie zweryfikowało poprawność skali. W poniższych tabelach zaprezentowane zostały wyniki analizy czynnikowej oraz moc dyskryminacyjna w pierwszych badaniu oraz w badaniu ogólnopolskim.

Tabela 6. Analiza czynnikowa Skali Lewicowości–Prawicowości, oraz moc dyskryminacyjna, badanie 1.

l.p.	POZYCJE SKALI	czynnik 1	czynnik 2	moc dysk.
1	Państwo powinno zapewnić pełne zatrudnienie dla wszystkich, którzy chcą pracować	0,71	-0,01	0,63
2	Państwo powinno ograniczyć wzrost cen, jeżeli rosną one zbyt szybko	0,68	-0,02	0,58
3	Państwo powinno zapewnić mieszkania dla wszystkich obywateli	0,66	-0,16	0,6
4	Polska powinna być przede wszystkim dla Polaków	-0,60	0,17	0,44
5	Dochody powinny być bardziej wyrównane niż obecnie	0,58	-0,29	0,56

6	Polska powinna wprowadzić ograniczenia dla obcokrajowców przybywających z Zachodu	-0,56	0,1	0,37
7	Znaczna większość przemysłu państwowego powinna zostać sprzedana w prywatne ręce	0,55	0,16	0,44
8	Związki zawodowe powinny odgrywać większą rolę	0,52	-0,14	0,44
9	Należy ustalić górną granicę dochodów i nikt nie powinien zarabiać więcej	0,51	-0,05	0,4
10	Gospodarka powinna być centralnie planowana przez państwo	0,49	-0,24	0,46
11	Najbogatsi płacą obecnie zbyt niskie podatki	0,49	0,01	0,43
12	Państwo powinno zapewnić większą niż obecnie ochronę najbiedniejszym	0,48	-0,18	0,48
13	Różnica dochodów pomiędzy najwyższymi i najniższymi powinna być większa niż teraz	0,47	-0,03	0,43
14	Polska tradycja powinna być chroniona przed zalewem obcych, zachodnich wzorców	-0,47	0,23	0,43
15	Polska powinna się bronić przed zalewem wzorców obcych naszej kulturze narodowej	-0,46	0,19	0,42
16	Prywatyzacja przemysłu jest korzystna dla polskiej gospodarki	0,46	0,12	0,36
17	Państwo powinno zapewnić bezpłatne szkolnictwo wyższe dla wszystkich, którzy chcą studiować	0,44	0,06	0,37
18	Obcy kapitał zagraża polskiej gospodarce	-0,39	0,19	0,34
19	Nauczanie w szkole powinno podkreślać odrębność kultury polskiej	-0,37	0,24	0,43
20	Najbogatsi płacą obecnie zbyt wysokie podatki	0,36	0,16	0,3
21	Duże różnice w dochodach są niezbędne dla zapewnienia Polsce dobrobytu	0,34	-0,12	0,34
22	Przedstawiciele mniejszości nie powinni mieć wpływu na sprawy publiczne w Polsce	-0,29	0,05	0,22
23	Życie poczęte powinno podlegać bezwzględnej ochronie prawnej	-0,03	0,85	0,6
24	Prawo powinno dopuszczać przerywanie ciąży z powodu złej sytuacji życiowej kobiety	0,17	0,77	0,43
25	Polska powinna być krajem bardziej katolickim	-0,18	0,75	0,61
26	Wartości chrześcijańskie powinny być w Polsce szczególnie chronione	-0,26	0,73	0,64
27	Życie publiczne w Polsce powinno przebiegać zgodnie ze wskazaniami społecznej nauki Kościoła	-0,16	0,73	0,56
28	Przerywanie ciąży powinno być karane więzieniem	0,01	0,67	0,43
29	Katolicyzm powinien być w Polsce religią państwową	-0,17	0,64	0,49
30	Państwo powinno skuteczniej zwalczać szerzenie się pornografii	-0,37	0,55	0,59

Tabela 7. Analiza czynnikowa Skali Lewicowości–Prawicowości, badanie ogólnopolskie.

POZYCJE SKALI	ładunki czynnikowe pozycji	
	Czynnik	
	1	2
Państwo powinno zapewnić mieszkania dla wszystkich obywateli	0,77	0,27
Państwo powinno zapewnić pełne zatrudnienie dla wszystkich, którzy chcą pracować	0,76	0,36
Państwo powinno ograniczyć wzrost cen, jeżeli rosną one zbyt szybko	0,68	0,42
Dochody powinny być bardziej wyrównane niż obecnie	0,67	0,35
Państwo powinno zapewnić większą niż obecnie ochronę najbiedniejszym	0,60	0,28
Gospodarka powinna być centralnie planowana przez państwo	0,59	0,26
Państwo powinno zapewnić bezpłatne szkolnictwo wyższe dla wszystkich, którzy chcą studiować	0,56	0,05
Związki zawodowe powinny odgrywać większą rolę	0,55	0,28
Należy ustalić górną granicę dochodów i nikt nie powinien zarabiać więcej	0,47	0,29
Duże różnice w dochodach są niezbędne dla zapewnienia Polsce dobrobytu	0,36	0,35
Najbogatsi płacą obecnie zbyt wysokie podatki	0,14	0,71
Najbogatsi płacą obecnie zbyt niskie podatki	0,32	0,71
Znaczna większość przemysłu państwowego powinna zostać sprzedana w prywatne ręce	0,36	0,65
Różnica dochodów pomiędzy najwyższymi i najniższymi powinna być większa niż teraz	0,38	0,59
Prywatyzacja przemysłu jest korzystna dla polskiej gospodarki	0,31	0,50

Tabela 8. Moc dyskryminacyjna pozycji Skali Prawicowości Tożsamościowej.

POZYCJE SKALI		Moc dyskryminacyjna	
		Badanie pierwsze	Badanie ogólnop.
1	Katolicyzm powinien być w Polsce religią państwową	0,49	0,57
2	Wartości chrześcijańskie powinny być w Polsce szczególnie chronione	0,64	0,64
3	Życie publiczne w Polsce powinno przebiegać zgodnie ze wskazaniami społecznej nauki Kościoła	0,55	0,67
4	Polska powinna być przede wszystkim dla Polaków	0,44	0,38
5	Życie poczęte powinno podlegać bezwzględnej ochronie prawnej	0,60	0,63
6	Prawo powinno dopuszczać przerywanie ciąży z powodu złej sytuacji życiowej kobiety	0,43	0,71

7	Polska powinna być krajem bardziej katolickim	0,61	0,40
8	Polska powinna się bronić przed zalewem wzorców obcych naszej kulturze narodowej	0,42	0,50
9	Państwo powinno skuteczniej zwalczać szerzenie się pornografii	0,59	0,34
10	Polska powinna wprowadzić ograniczenia dla obcokrajowców przybywających z Zachodu	0,37	0,43

Alfa Cronbacha dla stwierdzeń składających się na Skalę Prawicowości Tożsamościowej wynosi:

(.84) (dla N=156 badania wstępne)

(.84) (dla N=1041 w próbie ogólnopolskiej).

Tabela 9. Moc dyskryminacyjna pozycji Skali Prawicowości Ekonomicznej.

POZYCJE SKALI		Moc dyskryminacyjna	
		Badanie pierwsze	Badanie ogólnop.
1	Duże różnice w dochodach są niezbędne dla zapewnienia Polsce dobrobytu	0,34	0,20
2	Gospodarka powinna być centralnie planowana przez państwo	0,46	0,29
3	Państwo powinno zapewnić mieszkania dla wszystkich obywateli	0,61	0,48
4	Znaczna większość przemysłu państwowego powinna zostać sprzedana w prywatne ręce	0,44	0,50
5	Państwo powinno zapewnić bezpłatne szkolnictwo wyższe dla wszystkich, którzy chcą studiować	0,37	0,41
6	Państwo powinno ograniczyć wzrost cen, jeżeli rosną one zbyt szybko	0,59	0,47
7	Państwo powinno zapewnić pełne zatrudnienie dla wszystkich, którzy chcą pracować	0,63	0,58
8	Państwo powinno zapewnić większą niż obecnie ochronę najbiedniejszym	0,48	0,41
9	Związki zawodowe powinny odgrywać większą rolę	0,44	0,43
10	Najbogatsi płacą obecnie zbyt wysokie podatki	0,43	0,12

Alfa Cronbacha dla stwierdzeń składających się na Skalę Prawicowości Ekonomicznej wynosi:

(.83) (dla N=156 badania wstępne)

(.70) (dla N=1041 w próbie ogólnopolskiej).

Tabela 10. Analiza czynnikowa Skali Lewicowości–Prawicowości – wartość własna czynnika.

czynnik	wartość własna czynnika	% wariacji		
		badanie 1	badanie ogół.	badanie ogół.
1	6,90	5,00	19,71	19,56
2	3,57	2,76	15,35	19,29

Tabela 11. Korelacja pomiędzy poszczególnymi czynnikami Skali Lewicowości–Prawicowości.

czynnik	1		2	
	badanie 1	badanie ogół.	badanie 1	badanie ogół.
1	-0,84	0,72	0,55	-0,69
2	0,55	0,69	0,83	0,72

2.1.2.2. Wymiary skali

Analiza czynnikowa pozwoliła na wyodrębnienie dwóch wymiarów: ekonomicznego i tożsamościowego. Wymiar ekonomiczny składa się z pozycji dotyczących dwóch kwestii: opiekuńczości państwa i egalitaryzmu. Opowiadanie się za państwem opiekuńczym oraz za egalitaryzmem płacowym wskazuje na silne tendencje lewicowe. Na wymiar tożsamościowy składają się przekonania dotyczące konfesyjności i ksenofobii. Konfesyjność dotyczy przekonań o roli religii, a w szczególności roli Kościoła katolickiego w życiu publicznym. Stwierdzenia odnoszące się do ksenofobii dotyczą zgody bądź nie na otwartość na świat, tolerancji wobec innych nacji, zgody na wielokulturowość.

W badaniu pierwszym korelacja pomiędzy wymiarami ekonomicznym i tożsamościowym była ujemna – korelacja r-Pearsona wynosiła: $r = -,61$, $p = 0,01$. Po skorelowaniu skal mierzących prawicę tożsamościową i ekonomiczną, okazało się, że także w próbie ogólnopolskiej wymiary te są skorelowane ujemnie – korelacja r-Pearsona wynosiła: $r = -,328$ $p = 0,01$ ¹.

¹ Normy dla skal mierzących prawicowość ekonomiczną i tożsamościową (próba ogólnopolska N=1050).

Skala	X	SD
prawicowość ekonomiczna	21.85	5.67
prawicowość tożsamościowa	27.55	5.52

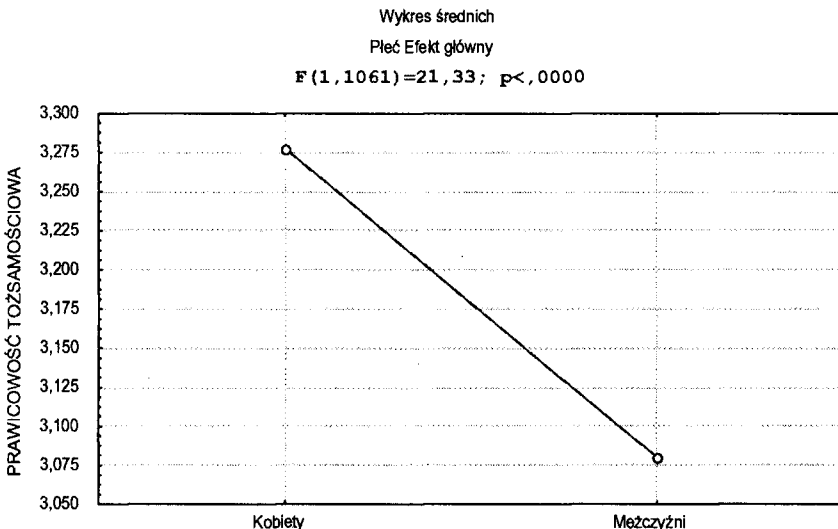
2.1.2.3. Poziom prawnicowości tożsamościowej i ekonomicznej w próbie ogólnopolskiej: rola czynników społeczno-demograficznych

Badania przeprowadzone na próbie ogólnopolskiej pozwoliły na przeanalizowanie: jak kształtuje się poziom prawnicowości ekonomicznej i tożsamościowej w różnych segmentach polskiego społeczeństwa w zależności od płci, miejsca zamieszkania i poziomu wykształcenia respondenta.

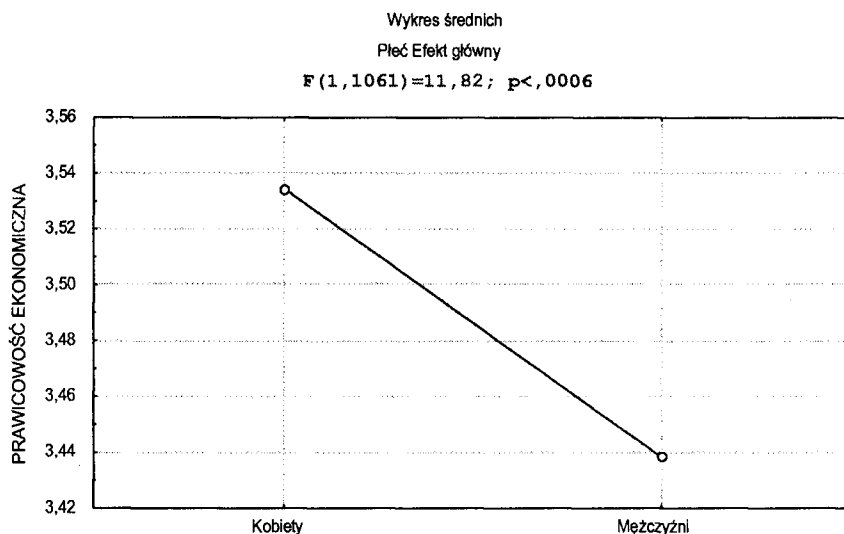
2.1.2.3.1. Prawnicość tożsamościowa i ekonomiczna w zależności od płci respondenta

Analiza danych pozwoliła na stwierdzenie, że kobiety są znacznie bardziej prawnicowe niż mężczyźni na wymiarze tożsamościowym ($F = 21,33$, $p = 0,00004$, $\eta^2 = 0,14$) – ilustruje to Rysunek 1. W przypadku prawnicowości ekonomicznej różnica pomiędzy kobietami i mężczyznami okazała się nie być tak duża, aczkolwiek jest istotna ($F = 11,82$, $p = 0,001$, $\eta^2 = 0,105$) – ilustruje to Rysunek 2. Kobiety częściej opowiadają się za gospodarką wolnorynkową, aniżeli mężczyźni. Większy tradycjonalizm i konserwatyzm kobiet jest zgodny z tezą Sidaniusa i Ekehammara (1980) mówiącą o tym, że kobiety są bardziej konserwatywne od mężczyzn, ponieważ wykazują one tendencję do dłuższego życia, aniżeli mężczyźni. Kobiety badane w próbach losowych mają średnio większy wiek, aniżeli mężczyźni, a wraz ze wzrostem wieku wzrasta poziom konserwatyizmu. Ponadto w przeszłości kobiety były mniej wykształcone w porównaniu do mężczyzn, a mniejszy poziom wykształcenia związany jest z większą nietolerancją i etnocentryzmem.

Rysunek 1. Średnie wyniki uzyskiwane w Skali Prawnicości Tożsamościowej w zależności od płci respondenta – próba ogólnopolska 1998.

Rysunek 2. Średnie wyniki uzyskiwane w Skali Prawicowości Ekonomicznej w zależności od płci respondenta – próba ogólnopolska 1998.

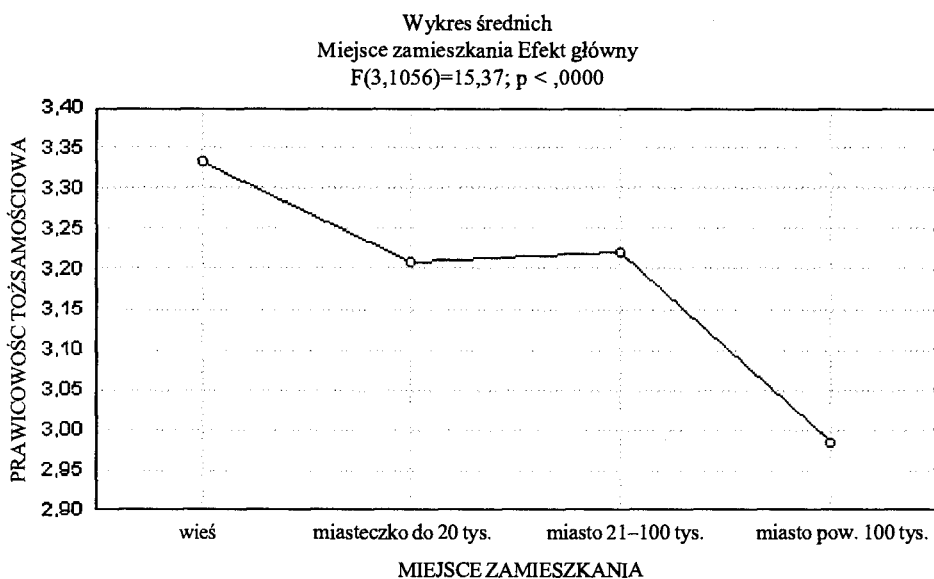
2.1.2.3.2. Prawicowość tożsamościowa i ekonomiczna w zależności od miejsca zamieszkania respondenta

Przeprowadzona analiza pozwala na stwierdzenie, że istnieje duży związek pomiędzy miejscem zamieszkania, a posiadanymi prawicowymi poglądami tożsamościowymi ($F = 15,37, p = 0,001, \eta^2 = 0,21$). Prawicowość tożsamościowa dominuje na wsi (23,3% badanych, przy 12% badanych o poglądach lewicowych tożsamościowo). Najmniej osób o prawicowości tożsamościowej mieszka w dużych miastach pow. 100 tys. mieszkańców – 10,5% badanych. Zaskakujące jest to, że nie obserwujemy związku pomiędzy miejscem zamieszkania, a ekonomicznymi poglądami prawicowymi ($F = 0,49, p = 0,69$ n.i., $\eta^2 = 0,04$).

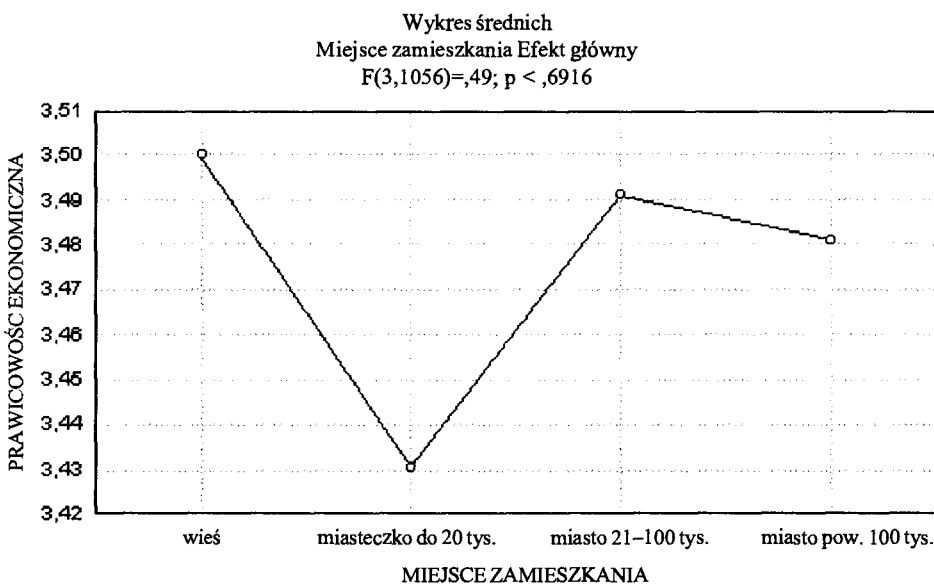
2.1.2.3.3. Prawicowość tożsamościowa i ekonomiczna w zależności od wykształcenia respondenta

Badania przeprowadzone na próbie ogólnopolskiej pozwoliły na stwierdzenie, że poziom prawicowości tożsamościowej u respondenta zależy istotnie od jego wykształcenia ($F = 33,07, p = 0,0001, \eta^2 = 0,29$). Im osoba jest mniej wykształcona, tym poziom prawicowości tożsamościowej jest większy – 27% respondentów o wykształceniu podstawowym, 15,3% o wykształceniu zawodowym, 12,5% o wykształceniu średnim i 10,5% o wykształceniu wyższym, posiada poglądy prawicowe tożsamościowo. Poglądy lewicowe tożsamościowe posiada odpowiednio 30,4% badanych o wykształceniu wyższym, 21,6% o średnim, 17,2% posiadających wykształcenie

Rysunek 3. Średnie wyniki uzyskiwane w Skali Prawicowości Tożsamościowej w zależności od miejsca zamieszkania respondenta – próba ogólnopolska 1998.

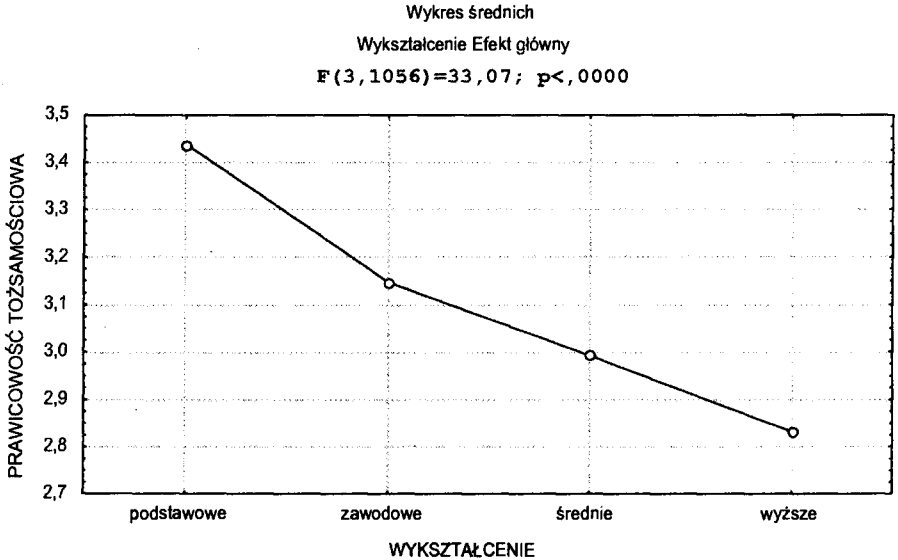

Rysunek 4. Średnie wyniki uzyskiwane w Skali Prawicowości Ekonomicznej w zależności od miejsca zamieszkania respondenta – próba ogólnopolska 1998.

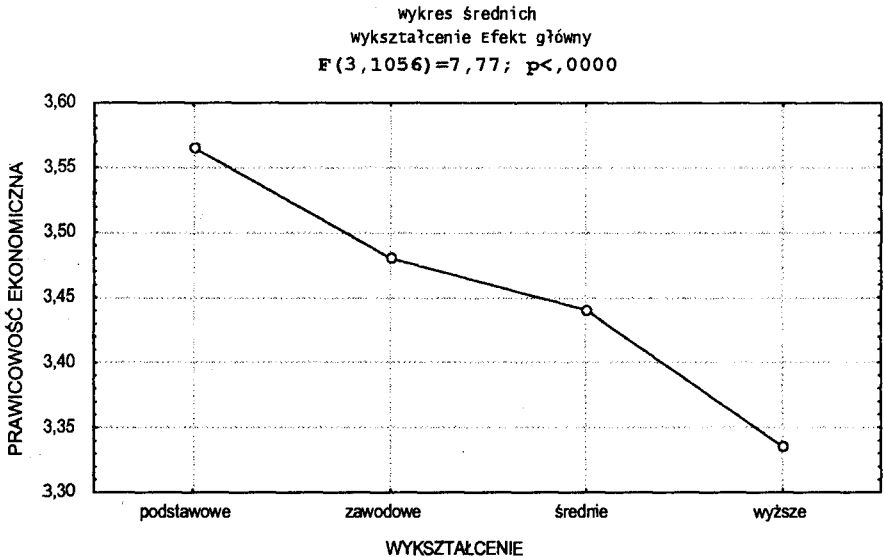

zawodowe i 10% o wykształceniu podstawowym. W przypadku prawicowości ekonomicznej nie obserwujemy, aż tak silnego związku pomiędzy posiadanymi poglądami, a wykształceniem ($F = 7,77$, $p = 0,0004$, $\eta^2 = 0,09$).

Rysunek 5. Średnie wyniki uzyskiwane w Skali Prawicowości Tożsamościowej w zależności od wykształcenia respondenta – próba ogólnopolska 1998.

Rysunek 6. Średnie wyniki uzyskiwane w Skali Prawicowości Ekonomicznej w zależności od wykształcenia respondenta – próba ogólnopolska 1998.

Badanie przeprowadzone na próbie ogólnopolskiej nie potwierdziło zgodności pomiędzy poglądami politycznymi mierzonymi Skalą Prawicowości Ekonomicznej i Skalą Prawicowości Tożsamościowej, a deklaracją potencjalnego głosowania na partię polityczną prezentującą poglądy polityczne zgodne z poglądami respondenta. Jak już wcześniej zaznaczono skale mierzące prawicę tożsamościową i ekonomiczną są ze sobą skorelowane ujemnie. Ponadto można stwierdzić, że tak zdefiniowana i mierzona prawicowość ekonomiczna wyraźnie koreluje z akceptacją ustroju wprowadzonego w Polsce po 1989 roku. Zależności takiej nie obserwujemy w przypadku prawicowości tożsamościowej (patrz: Tabele: 12 i 13).

Tabela 12. Średnie wyniki w Skali Prawicowości Tożsamościowej uzyskane przez respondentów w różny sposób odpowiadających na pytanie, który ustrój jest lepszy.

Który ustrój jest lepszy	Średnia (odchylenie)
Ten, który panuje obecnie, czyli wprowadzony po '89 roku	30.98 (8,5)
ten, który panował przed rokiem '89	30.96 (7,2)
bez różnicy	31.97 (8,09)
	31.3 (8,2)

($F = 1,64$; $p = ,19$, $\eta^2 = ,06$)

Tabela 13. Średnie wyniki w Skali Prawicowości Ekonomicznej uzyskane przez respondentów w różny sposób odpowiadających na pytanie, który ustrój jest lepszy.

Który ustrój jest lepszy	Średnia (odchylenie)
Ten, który panuje obecnie, czyli wprowadzony po '89 roku	22.76 (5,8)
ten, który panował przed rokiem '89	20.05 (5,5)
bez różnicy	21.3 (5,2)
	21.86 (5,6)

($F = 17,19$; $p = ,0001$, $\eta^2 = ,18$)

Prezentowane skale, których punktem odniesienia jest podział dokonany przez Boskiego na lewicę i prawicę tożsamościową i ekonomiczną odzwierciedlają specyfikę polskiej sceny politycznej początkowych lat transformacji ustrojowej. Należy podkreślić, iż w świetle przystępowania Polski do Uni Europejskiej i powszechnie wyrażanej zgody na to przez większość partii określanych bądź określających się jako prawicowe (np. Platforma Obywatelska) definiowanie prawicowych poglądów politycznych przez pryzmat wartości wspólnotowo-narodowo-katolickich opisuje jedynie skrajne poglądy. Te ostatnie wpisały się również w krajobraz polskiej sceny politycznej (doskonałym przykładem takich poglądów jest chociażby Liga Polskich Rodzin).

Jak twierdzi Skarżyńska podział polskiej sceny politycznej dokonuje się wokół stosunku do gospodarki i do przeszłości, a nie jak twierdził Boski wokół dwóch wartości: równości i wolności (por. Pankowski, 1995). Krystyna Skarżyńska wyróżnia: ekonomiczno-obyczajową lewicę, postkomunistycznych liberałów (określaną przez nią jako lewicę identyfikacyjną), klasyczną prawicę oraz antykomunistyczną i antypeerelowską tradycyjną lewicę.

Opis polskiej sceny politycznej przysposabia wiele problemów. Brak jest związku pomiędzy poglądami politycznymi posiadanymi i deklarowanymi (mnóstwo problemów dla badanych stanowi samo już określenie co jest prawicą, a co lewicą²), a dokonywanymi wyborami określonych ugrupowań politycznych.

Jest to prawdopodobnie zjawisko typowe dla młodych demokracji, kiedy to scena polityczna dopiero się krystalizuje. Najbardziej charakterystyczną cechą sceny politycznej czasów współczesnych jest to, że podział na lewicę i prawicę ma sens tylko w odniesieniu do kwestii związanych z ekonomią. Inne bardzo ważne różnice bardzo trudno sprowadzić do prostego podziału na lewicę i prawicę. Stąd też trafniejsza, aniżeli podział na prawicę i lewicę tożsamościową i ekonomiczną w świetle uzyskanych danych w trakcie badań ogólnopolskich wydaje się być wspomniana już w tym artykule koncepcja dwóch wymiarów Kitchelta (por. Grabowska, 1995). Teoretyczna charakterystyka systemów politycznych przeprowadzona zgodnie z tezami Kischelta prowadzi do konceptualizacji dwóch wymiarów. Pierwszy wymiar stanowi tradycyjny podział na lewicę oraz prawicę. Podział ten przebiega pomiędzy zwolennikami politycznej redystrybucji zasobów (lewica), a zwolennikami rynkowej alokacji tychże (prawica). Drugi wymiar to podział na libertarianizm i autorytaryzm.

Bibliografia

- Ash T. G., *Polska rewolucja. Solidarność 1980–81*, Warszawa 1987.
- Boski P., *O dwóch wymiarach lewicy i prawicy na scenie politycznej i wartościach politycznych polskich wyborców*, [w:] *Wartości i postawy Polaków, a zmiany systemowe. Szkice z psychologii politycznej (49–99)*, pod red. J. Reykowskiego, Warszawa 1993.
- Davies N., *Boże igrzysko. Historia Polski*, t. 1, Kraków 1987.
- Grabowska M., *Polska lewica-prawica: realny podział czy pusta etykieta?*, „Politicus” 1995, nr 1–2, 41–49.
- Groniowski K., Skowronek, J., *Historia Polski 1795–1914*, Warszawa 1987.
- Kieniewicz S., *Historia Polski 1795–1918*, Warszawa 1987.
- Kornai J., *Droga do wolnej gospodarki*, Warszawa 1991.
- Mises von L., *Liberalizm w klasycznej tradycji*, New York 1984.
- Pankowski K., *Od lewicowości zawstydzonej do prawicowości zagrożonej – zmiany w deklaracjach politycznych Polaków w ciągu ostatnich pięciu lat*, Warszawa 1995.

² Por. wielokrotne badania CBOS-u prezentowane w internecie: www.cbos.com.pl

Reykowski J. (red.), *Wartości i postawy Polaków, a zmiany systemowe. Szkice z psychologii politycznej*, Warszawa 1995.

Rokeach M., *The Open and Closed Mind*, New York 1960.

Savas E. S., *Prywatyzacja. Klucz do lepszego rządzenia*, Warszawa 1992.

www.cbos.com.pl – wyniki badań: czerwiec 2001; grudzień, listopad 2000; marzec 1999.